

HATODIK KORSZAK.

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK S VAJDÁK.

34. §.

A vajdai hatalom ¹⁾.

Új korszakba lépett Európa, s vele nemzetünk: a lovagkor férfias eszméi lépnek előtérbe.

Az elfoglalt föld nem nézetik többé a királyok sajátjának, az egyes birtokló családok az 1267-ki engedmény alapján, jogokat kezdenek hozzá formálni. A családfők nem oly alázas hűbérnökök többé, hanem született csapatvezéreknek, földes uraknak kezdik magokat tekinteni.

A II. Endre 1222-ki alkotmánylevelében szentesített azon elv, miszerint, a királyok jogtalan rendeleteinek minden magyar nemes ellene szegülhet: az alkotmányos gondolkozást, ellenzéki szellemet hatalmason fejleszté. A nemzet gondolkodni, ébredni kezd.

A többire idegenekből álló nagy papság, hogy a hivatalok gyepelőjét magának tarthassa, a főnemességet folyvást tudatlanságban tartja; a papság a birtokos osztályt, a birtokos osztály a népet nyomja. S míg amannak jogai védelmére kard van kezében, emez e gondolatra csak századok mulva jön (1437). A közvélemény, ha volt is, a nagyok lábai alatt

¹⁾ A vajdai czim eredetét szláv eredetűnek tartják. Jerney szerint már Lebediásban a magyarok vezérét Constant. Porphirogenitus cs. boebednek nevezi, mi szerint nem egyéb, mint a vajda, vajvod szó elrontása. L. Keleti útazása II. 84. l. E véleményt Balia már 1791-ben nyilvánítá. Erdélyorsz. Törvényei 162. l.

nyögött; ki felszabadithatta volna, az alkotmányos király, azokkal tartott; ha nem, mint egy IV. László, Zsigmond és II. Ulászló fogságra vettetett.

A nép, mely előbb csak kisebb hűbérnöke a nagy hűbéresnek, jóbágygyá lett. Az eddigi rabszolgák felszabadulnak, de más szolgaság áll helyébe, mely a népet kiskorúságban tartá.

A két véglet, úr és szolga közt, az ipar és kereskedelem mezején egy sereg tehetős szabad nép fejlett vala ki. A nagyok által nyomot királyok ez osztály erejét felismerve, összegyűjték, városokat engedményeznek számokra, melyek mig egy felől zöld oázokat képeztek a megyei kormányzat vado-naiban, a királyok számára erszényöket egyegy kis szabadalomért mindig készen tarták. Így keletkeznek ez időben mindenfelé Európában a városok. A községi rendszer, mely által Göröghon és Róma oly nagygyá lőn, s melyet a bárbar és feudalkor annyira elnyomott, a városokban ismét fejlődésnek indul. A városok alapultával a jogérzet, polgári szabadság, általánosabb jóllét, s egyenlőség felé törekvés, támpontokat lel, mi Európának új alakot ígér.

Gyűlpontokat kapnak az eszmék, melyek horderejüket napjainkban kezdik kifejteni. A városokban alapult democratia és pénzuralom, mely Európát jelenben reszketteti, itt veszi kezdetét. Miként Luther és Loyola, ugy támad egymás ellenében egyidőben a két szunyadó eszme, a föld- és pénzaristocratia, hogy mindkettőnél belássza az emberiség, miképp ha végletekben jár, a legüdvösebb eszmék, záporokká válnak...

Ily szinezet ömlik el ez időben Európán, s e szinezet visszasugárzott hazánkra. Ez irányban kezd fejlődni Európa, mi is szépen versenyt tarthattunk volna; de a keresztthadak, melyeket nyugot Európa folytatott, s mi csak néztük, megszűntek; fájdalom többé nem Európa megy a törökre Ázsiába, hanem a török jött Európára; s hogy nyugot gyengeségét elárulá, mi és kelet Európa üritők ki a pohár keserüségét. Századokig tartó háborut hoznak a kereszttesek hátukon reánk, magyarokra; s mig nyugot Európa a jóllét, mivelődés virágos ösvenyén halad, mi harczy sátrók alatt, vérben, pénzben szegényedünk; – a magyar folyvást ifju korát éli, tán hogy a

kéjelem ölen puhuló nyugoti Európát kiélttségében ne követhesse.

A magyarok istene ez árva, rokotalan nemzetre ugylátszik még akkor is gondviseléssel volt, mikor sujtolni lát-szatott.

Magyarország külpolitikája, mely Szt. István koráig folyvást támadó háborut viselt, a támadtatás és védelmi háboru szomorubb terére kezd sodortatni.

A trónkövetkezési ingatagság, miszerint az Árpádházi királyok alatt nem volt meghatározva, hogy a király fiai vagy testvérei következzenek a trónra: folytonos izgalomban tartá a nemzetet, s a görög és római császárok beavatkozását vonta maga után.

Az Árpádház kihaltával pedig azon esemény, hogy leányági rokonok következtek s választás alá jönek: a hont mint látandjuk pártokra fogja szakasztani; mely küzdelemben Erdély csaknem mindig szemben szavazand Magyarhonnal. Magyarhon inkább a római császárok felé hajol, mig Erdély a könnyebb vérü nemzetek felé, elébb a francia anyoui, majd a lengyel király házak mérlegébe vetendi nyomos fegyverét.

Végre az, hogy a vegyes házbóli királyok magtalansága egyiknek sem sikeriti dynastia alapítását, Austria trónkövetlését fogja elötérébe nyomni, hol Erdély, oly annyira különbözö szavazatot adand, hogy következteben a két Magyarhon egymástól másfélszázadra külön szakad.

Igy fog végződni sajátlag e korszak, mely ezennel nyilik.

Az Árpádház kiháló félben lévén, nincs herczeg, kivel a királynak birodalmát meg kellene osztani. A nemes vér, mely e hazát elfoglalá, nem volt hivatva az egektől, hogy a nemzet felett hosszason uralkodjék. Herczegek többé nem jelennek meg Erdély felett, v a j d á k foglalják folyvást a kormányshéket, kik közül egy párt fejdelemnek is látunk czimezve ¹⁾, kik a herczegek példájára függetlenségre, önállásra vágnak, kik mi-

¹⁾ Mercurius 1113-ban, Opor László 1309-ben princepsnek czimeztetik. Fejér, Cod. dipl. II. 43. Éder Felmerhez 126.

helyt lehet, kezöket a korona után nyújtják, mint Opor László Robert Károly, szentgyörgyi és bozini gróf János Mátyás király alatt, mig végre Zápolya János a koronát éppen elragadja ¹⁾.

Szomoru jelenetek. Ugy látszik, a centralisatio nagy mestere, XI. Lajos francia király (XV. század), a magyarra nézve későre született.

A vajdák bár nem királyi vérből valók, bár ha csak is magyar nemes emberek közül nevezett helytartók, mégis mondhatni koronátlan kis királyok: ők voltak a polgári és katonai kormány főnökei, tartományi gyűlést hirdethettek, bizonyos határok közt jószágokat adományozhattak ²⁾. Ha gyenge volt a király, a vajda felemelte fejét, s csak mosolyogta a király fenyegetéseit. Miként többek közt Loránd vajda 1282–96 között. Ezért írta Báthori István, a kenyérmezei hős vajda, Mátyás király halálával a székelyeknek, mikép, ily király többé nem kell, hanem olyan, kinek üstökét mindig markunkban tarthassuk ³⁾. Oly politika, mely csak oly embertől jöhetett, kiről tudjuk, hogy irást sem tudott. E laz összefüggés mit szülhetett volna egyebet anarchiánál. A vajda kötelezte ugyan magát esküjében, hogy a király parancsára azonnal lemond, s ha ő visszaakara vonulni, három hó előtt feljeleníti ⁴⁾, de éppen e bizonytalanság volt a fejetlenkedés egyik legnagyobb ingere.

Vajdaságunk Magyarhon főbb hivatalaihoz tartozott; az öszszes hon negyedik zászlós ura volt; tekintetes és nagyságos czimmal tiszteltetett. Ha harczba mentek, s a király jelen volt, a horvátországi bán a sereg jobb, vajdánk pedig balszárnyán foglalt helyet ⁵⁾.

¹⁾ A vajdai korra kútfők: Sigis. Kosa, De publica part. Transilvanarum administratione sub Vajvodis. Viennae. 1816. Huszti, Duces et Vajvodae. Kézirat, feles okmányokkal. Teleki könyvtár.

A vajdák sorát összeállitva I. Katona, Histor. Critic. Tom. XVI. 924. I. L. Éder Felmerhez 155. I. Kurz, Magazin I. 218.

²⁾ A vajdák jószágadományozási joga rendszeren 32 telekig terjedt. Ferdinánd kir. Instructiojában 1555-ben 20 telekre vonja le. (Pray, Annal. V. 491). Sőt, mint Lőrincz vajda, még helységeknek is ad kiváltságot, mint Vincz és Borbereknek 1248-ban. (Éder, Felmerhez 85. I.)

³⁾ Engel, Geschichte d. Ungr Reiches III. 429.

⁴⁾ Benkő, Transylvania I. 364. I.

⁵⁾ Liszti jegyzete. Kovachich, Scriptor. Minores I. 337.

Egyelőre csak a magyar megyék felett állt, de idő folytán gyakran magokhoz ragadák a székelyek ispánságát is, melyel Görgényvára járt; a zonuki vagy szolnoki főispányok czime, jövedelme pedig 1233-tól fogva majdnem végig övék maradt, s mint gyanítják, Külső, Közép és Belső-Szolnok megyék főispánságát s jövedelmeit hozták magokkal ¹⁾).

Bizonyos székhelyük nem volt, majd egy majd más várában laktak a Maros mentének. Mind a hely középponti fekvése, mind okleveleink nyomán úgy látszik, a Fejérvár melletti Szt. Imrén volt legtöbbször lakásuk ²⁾).

A haderő, mely felett vezérkedtek, tekintélyes. Az erdélyi rendes had állt a vajda két banderimából, melynek egyikét mint birtokos, a másikát mint vajda tartá; a székelyek grófja szintén egy banderiumot tartott ³⁾), ugyan annyit állított a fejérvári püspökség, a káptalan pedig fél banderiumot; melyekhez ha a magyar megyék, székelyek és szászok illetéket hozzáadjuk, minden perczen mintegy 10,000 rendezett zsoldos állt rendelkezésre. Ezekhez járult a nemesség, oly számmal, hogy negyvenezer ember első intésére felkelt ⁴⁾; s ha pedig a kor szokása szerint véres kardot hordoztak, vagy a hegyeken felállított lármafákat meggyújták, minden férfi fejenként fegy-

¹⁾ A zonuki ispánság mint vajdai pótlék, legelőször 1191–97-ben jöh elő. Fejér, Cod. X. vol. 6. 15. Ez időtől egyesíteni Dénes vajda kezdi 1233–36-ban. Az erdélyi vajdák zonuki ispánsága meglehetősen meg van vitatva. Alkalmat adott reá Gorové egy értekezése, mely a Tudom. gyűjtemény 1821 f. VIII. kötetében jelent meg. Erre Torma József érdemes hazánkfia a Tud. Gyűjt 1830 foly. I. kötetében Gorové azon állítását, mintha a vajdák csak is Külső-Szolnok megyének lettek volna ispányai, megtámadja; s azon tételeket állítja fel: hogy a vajdák a három szolnokmegye közös ispányai, hogy a vajdák ezen megyék örökös ispányai, s így Belsőszolnok megye ispányai is voltak. Erre gr. Kemény József a Nemz. Társalkodó 1830 foly. 105 sat. I. több oklevelet hoz, melyekből azt következteti, hogy a vajdák csak is Belső-Szolnok ispányai voltak. L. további vitájakat Nemz. Társalk. 1830. 25. 26. 38, sat. számában. Minek következtében Torma Belső-Szolnok neve, eredetéről egész könyvet irt, melyben említett véleményét oklevelek nyomán teljesen kifejtette, mely könyv fájdalom, még mind kézirat.

²⁾ Kurz, Magazin I. 220. Schuller, Umriss II. 164.

³⁾ Kovachich, Supplement. Comit. II. 326.

⁴⁾ Kovachich, Scriptor Minor. II. 13.

vert ragadott, s ekkor a vajda, mint az erdélyi fegyveres erő vezér-parancsnoka, oly sereg élén jelent meg, mely a törököt is gyakran összerontá.

E hatalom fentartására meglehetősen szép jövedelemmel vala ellátva: a mennyire össze lehet állítani, kapta a királyi jövedelmek harmad vagy negyed részét; a Maroson lemenő sók harmadát ¹⁾; a székelyek ököradójából 200 darabot ²⁾; asztalpénzül havankint 100 aranyot ³⁾; ezeken kívül birták többire a csicsói, bálványosvári, létai, küküllővári, marosujvári, és dévai uradalmakat ⁴⁾. Hogy e jövedelem koronként változott, s hogy végre határozott fizetést huztak, mutatja, hogy Matyás király idejében 9000 ft. s 3000 ft. áru sóban van megszabva ⁵⁾;

S százszázaddal később pedig, Báthori András, a bibornok fejedelem atyja, 15,000 ft. fizetésben részesítettetett.

Mint királyi helytartó mintegy következő hatáskörrel volt felruházva: a jóságadómányozhatás mellett, ő nevezé ki az alvajdákat ⁶⁾, a kenezéseket ⁷⁾; fogadta a szomszédtartományok követeit ⁸⁾. A vajda hitta össze a tartományi gyűléseket, s azokban ő elnökölt; ő hajtá végre a törvényeket, a királyi és nádori rendeleteket; ő volt az igazságkiszolgáltatás feje, mire nézt bírakkal volt ellátva, melyek száma négy lehetett. E kormányának rendes székhelye nem volt, koronként megindult a hazában, s úgy látta el az ügyeket. A székelyföld e tekintetben csak akkor tartozott bírósága alá, ha egyszermind székely ispán is volt ⁹⁾; a szászok szintén kivoltak véve, ki volt egyszermind a püspökség és apátságok területe ¹⁰⁾. Biráskodása többire a megyei nemességre, s azok jobbágyaira szorított. Itt is azon kivétel adta elő magát, hogy a nemes-

¹⁾ Schuller, Umriss und Krit. Studien II. 165. l.

²⁾ Pray, Histor. Reg. I. 117. l.

³⁾ Katona Histor. Critic. Tom. XIV. 45. l.

⁴⁾ Sambacus Appendix Bonfinhoz 380. l.

⁵⁾ Szeredai, Series Episcop. 97. l.

⁶⁾ Pray, Annales Reg. v. 491.

⁷⁾ Ily oklevelet l. Schuller, Umriss I. Urkunde 9. l.

⁸⁾ Pray. ugyanott.

⁹⁾ Benkő, Gen. Transilvania I. 416.

¹⁰⁾ Szeredai, Series Episcop. 22. 113. l.

ség, mely egyenesen a király alatt állt, s idézés s ítélet nélkül még az sem fogathatta be, öt eseten kívül a vajdai szék előtt megjelenni nem tartozott. A főispán 50 fton alóli ügyet a vajda elé felebbezni nem engedett. E szerint a magyar nemes mondhatni felül, a nép, mely apró ügyekkel bajolt, pedig alól állt a vajdai szék bíróságán. Mert azon időben a nevezetesebb perek a tartományi gyűléseknek voltak tárgyai.

Hosszas volna e tárgyat részletesen előadni, mely ugyanis inkább a jogtörténethez tartozik ¹⁾.

Még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy volt idő, melyben két vajda is állt Erdély felett, míg az egyik hadra járt, vagy a magyarhoni gyűléseken, a királyi udvarnál foglalkozott, a más honn kormányozott. De mint káros intézmény, mely gyakran a két kard és egy hüvely, két fő és egy főveg képlete viszályos változatait újítja meg, minél ritkábban alkalmaztatott. Hanem a másod vajdák szerepét rendesen alvajdák pótolák, kiket a vajda nevezvén, a kormányserkezetben a legjobb szolgálatoakat tették, pedig néha két alvajdát is látunk, sőt vannak példák, hogy három alvajda áll ugyanazon okmány felett ²⁾.

Ilyen volt a vajdai méltóság Erdély felett. Nem tudjuk, önbizakodásnak, Erdélyneki kedvezésnek vagy előre nem látásnak tulajdonitsuk e laz kormányserkezetet, de annyit a tények elég szomoruan bebizonyítottak, hogy az, mikép Erdélyt, Magyarhon e második szivkamaráját a királyok mint provinciát külön kezeltették, megboszulta magát. A vajdák, mint külön tartomány főnökei oly hatáskörrel ruháztattak fel, mely okvetlen a békétlenség, fejletlenség tüzfészkévé tevék külről is eleget sújtolt kis hazánkat. Az Árpádház kihaltával, Opor László (1308) vajdánk Ottótól elveszi koronáját, börtönre veti; nem tanulunk rajta, s pár századdal később, Zápolya János erdélyi vajda a magyar hazát két darabra szakasztja, mely ha egy marad, a belviszályok s külnyomásoknak együtt ellentállhattak volna.

¹⁾ Legújabb író e tárgyban, a derék Schuller tanár: Siebenbürgische Rechtsgeschichte v. Fr. Schuller v. Lubloy Hermanst. 1855. 275. sat. I. Benkő, Transilvania I. 168.

²⁾ Ilyeket hoz fel, gr. Kemény József, Kurz, Magazin I. 219. 1.

35. §.

V. István.
(1270–1272.)

Az utolsó erdélyi herceg, István, 31 éves korában érte el vágát, a királyságot, 1270-ben.

Gyermekei aprók még. Nem ada Erdélynek herceget. Vajdája volt Máté ¹⁾.

A mint fellépett, magát újlag megkoronáztatá, s készüléteket tett, hogy Ottokár, cseh királyra menjen, azon segítségért melyet ellenében, apjának nyújtott volt. Mig ő e végett Boleslávhoz jár, mint sógorához, azalatt honn testvére Anna, a bosniai bánné, Béla fia részére összeesküvést forral ellene; s mire ő hazajön, Anna a királyi drágaságokkal Ottokárhoz futott.

Kettős volt már bosszujának ingere. Kiment, Csehországot feldulá, s 20,000 fogolylyal tére meg. De Ottokár is rendbeszedte magát, 80,000 emberrel 1271-ben ő is beüte Magyarországra; s sokat visszafizetett Istvánnak. Ugy jöve köztök létre a prágai béke.

Rövid uralkodása alatt, ugy látszik, megkivánta mulatni, hogy a zászlóját követők tetteiről király korában se feledkezett el. A kerczi apátság kiváltságát, mit mint herceg 1264-ben adott, mint király 1272-ben megerősíté. Mint igénylik, ő emelé várossá a neki jó szolgálatokat tett Kolozsvárt, s kegyének jeléül, azon kor külföldi szokása szerint, azt Péter püspöknek adományozá ²⁾.

A székelyeket sem feledte el. Aranyosszéket, melynek területe addig Torda-várhoz tartozott, nekik ajándékozta ³⁾; még

¹⁾ Máté vajda a kerczi apátság egy oklevelét írja alá 1272-ből. Egy más oklevelet Praynál I. 332. I. Fejéjénél V. 1. 138. 169. III. 209. 223.

²⁾ Okl. Szeredai, Series episc. 18. I. Fejér, V. II. 254.

³⁾ Mikor telepedtek ide az aranyosszéki székelyek, kérdés alatt van. Némelyek IV. Béla alá teszik (Nemz. Társalk. 1830. 130–2. 1). Az adománylevél, mit István király fia László 1289-ban ad, rólok mint ott lakókról szól, s az adományozás kérdése így hangzik: Terram... quam primo idem Dominus Rex Stephanus eisdem siculis contulerat... Okl. Székely nemz. Constit. 10. I. Fejér, Cod. dipl. V. III. 452. 1.

pedig mint egy későbbi oklevél mondja, a kézdiszékelyeknek ¹⁾, s bennök itt az oláhság torkában egy szüntelen rajzó méhkast állított a magyar elem számára.

Ily intézkedések közepet, míg Serviába jár, sógora Dragutin részére, Pektári bán, a második fiát, Andrást, elrabolja, azt habsburgi Rudolffhoz viszi: melynek hallására ott hagyja Serviát, Ausztria felé siet, de utjában a nagy fáradtság és hőség, 1272 augusztusában ifju életének méreggyanus véget vetett.

36. §.

IV. vagy kún László. (1272–1290.)

IV. László tiz éves korában lépett tronra: s 18 gyászos éven keresztül marada rajta. Egy szenvedélyes ifju, kinek a béke volt legnagyobb ellene, ki ilyenkor a kéjvágy rabja, de ha a harcz vihara mutatkozott, az Árpádvér harczias jellegét egyszerre visszakapta. Mondhatni, mindig más kormányzott az ő nevében.

Ottokár, a hatalmas cseh király, helyébe sógorát Bélát, László unokatestvérét akará trónra; miért viszály támadá közöttök. IV. László és a trónkövetlő Béla 1272-ben, – mely évben László a kecskekői várba építeni szándékolt barát-klastromhoz Tordáról évenként 800 darab sót rendel ²⁾, – egyezkedni a Pest melletti Szt. Margit szigetére jönek; hol Bélát leszurák. Miért aztán Ottokár 1273-ban serget hozá Magyarországra.

E közben egy esemény merült fel Cseh és Magyarország szomszédságában, melynek horderejét Ottokár csak hamar belátta. Az esemény a volt, hogy Habsburg Rudolf, osztrák herceg német császárrá választatott (1 oct. 1273). Ottokár egyszerre átlátta, hogy Austria oly lendületet kapott, melynek elébe nem egy könnyen állhat, sergeit visszahuzta, s vele békét kötött.

¹⁾ Universi Siculi nostri de Kézd, super Terra Aranas residentes. III. Endre confirmatójában. Okl. Ns. székely nemz. constit. 9–13. 1. Fejér, Cod. dipl. VI. 1. 150. l.

²⁾ Okl. Nemz. Társ. 1830. 370. l.

Habsburg Rudolf felhasználta IV. Lászlót, egyik unokájával királyunk 8 éves öcscsét összeházásitá, s sógorság jussán őt Ottokár ellen felülteté. Századokra kiható szövetség. Ottokár cseh király a két sereg előtt 1276-ban eldobá fegyverét, s Csehország függetlenségének megásá sirját¹⁾.

Csodálkozhatnánk e felhasználtatáson, ha nem tudnók, hogy a magyar szent korona Ottokár kezében van; s gondolkozhatnánk, minő politika indithatá a magyart arra, hogy 1278-ban 56,000-en keljenek fel, s szálljanak oly csatára, melyben Ottokár kononájával együtt életét is elveszté.

Mig egy párt, s élén a király így keresi a hon javát, egy más párt nem akarta Ottokár cseh királyt lesujtatni, sejté, hogy ha a szomszéd kis államok elesnek, Magyarhon hanyatlását is magokkal vonják. IV. László király ellen forradalmat szerveztek.

Erdély szerepéről hallgat az irás; csak a vajdák szünteleni változtatásából következtethetni, mikép itt a kormányzat sehogy sem vala képes magát szilárdul megalapítani. Ugy látszik, 1273–74-ben Miklós vajda²⁾, a Móricz, fia nyitja meg IV. László alatt a vajdák sorát; 1275-ben, hihetően az év elején ott látjuk Tamást, közepén Mátét, végén Ugrint³⁾; sőt László vajda is látható⁴⁾. Oly kormány-változás, mi rendes időben egészen szokatlan; mig egy hatalmas kar, a Loránd vajdáé, a gyeplőt kézbe nem ragadja.

A kormányzat ez ingadozása természetesen fejtelkenedést idézett elő. A hatalmaskodásban most is a nagyok mentek elől; annyira, hogy Erdélyben ebből egész kis hadjárat keletkezett. Így például, a fejevári püspök Péter többek között a medgyesi káptalannal a tized felett vitába keveredett⁵⁾, a vitát erőszak követte, miből oly viszaly fejlett ki, a nyomás és ellenhatás oly ingerültté vált, hogy Péter püspök Alárdi Jánost,

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. V. II. 458. 60.

²⁾ 1272-ről Katona Epitome I. 541. I. 1273-ban IV. Lászlónak egy adomány levelét írja alá. Timon Imago Hung. nov. 26. 43. I.

³⁾ Katona Epitome I. 526–27. I. és 541. I.

⁴⁾ Oklevél alatt, Szeredai, Ser. ep. 20. I.

⁵⁾ E negyedtet később évenkénti 40 marka ezüsttel váltották meg a szászok. Fejevári káptalan fascicul I. nro. 14.

Vizakna biráját megöleté, A bosszu nem soká késett, a megöltnek fia, Alárdi János, különben békés szász hiveit fegyverre kelté, s 1277 febr. 21-én Fejérvár alatt terem. Vasárnap volt, a püspök, kanonokai, s a nép épen templomoztak. A fegyveresen megjelent szászok reájok rontanak, a népet szétverék, a templomot s papi épületeket felégeték, több főpapot, s majd két ezer embert leöltek ¹⁾. Az emberi természetből foly, hogy a vért látott magát fékezni nem bírja, Alárdiéknél boszuja határt nem ismert, a könyveket, szent ereklyéket, kereszteteket mindent szétszórtak, annyira, hogy a püspökség régi okleveleivel együtt, a püspökség pecsétje is oda lett, szóval, Fejérvárt, s a püspökség területén oly pusztítást idéztek elő, hogy IV. Lászlónak helyreállítására Tordáról, s Vizaknáról sőt kelle adományoznia ²⁾; akkor is csak tíz év múlva kezdhettek a templom újra építéséhez ³⁾. Alárdiékon pedig a már erejét veszteni kezdett egyházbóli száműzetésen kívül majd mi elégtételt sem vehettek. Így folytak Erdélyben a dolgok, míg a kedélyétől vezetett király Ausztria mellett ontaná a nemzet véréit. Azonban voltak, kik e kétes dicsőségben részt venni nem ohajtottak, s kik a király mámorokba merülését sehogy sem szivelhették: ezek a király ellen felkeltek, s a harczibabérral megtérőt éljenzés helyett, zugással fogadták.

E mozgalom élén Loránd vajdánkat látjuk, leghatalmasabb vajdáink egyikét, ki mint korának leglovagiasabb jellege magaslik ki kortársai felett.

A békétlenek IV. Lászlóban tisztelték az Árpádvér harcziaságát, de tévedező politikája, s féktelen szenvedélyeskedései által a magyar királyi méltóságot általa kockáztatva látták. A király kegyelettapodása, mint szomorú, de ragályos példa hatott a hazában. A polgári fegyelem felbomlott. Az egyházi szintén felbomló félben. Többek közt a veszprémi kanonokok püspöküket leteszik, s helyébe az erdélyi prepostot, Mik-

¹⁾ Collectanea vaticana. Fejérvári könyvtár fol. 128. l. Teutsch Geschichte d. Sieb. Sachsen. Kronstadt. 1852. 79. l. A kathedrale falát 1287-ben, fedelét 1291-ben, a káptalan épített fel. uott 80. l.

²⁾ Az oklevelet, Schematismus anni 1848. LXXVI–VII. l.

³⁾ Memoria episc. XIV. lap.

lóst helyezik. Ily felfordultság közepette a nemzet lelkesebbjei, a pápához, III. Mikloshoz fordulnak, elpanaszolják a haza nyomorult sorsát, s kérték hogy közbeszólana. A pápa, ki a hazában maradt tatárok, s a pogányságra hajlandó, s IV. László által tulkegyelt kúnok befolyásától a keresztény vallást méltán féltette, komolyan fellép. E fellépésre az ingerlékeny s harcias bátorságában bizakodó király felboszankodik, a magyar nemzettől elfordul, magát a kúnok karjaiba veti, nejét eltasztja, kún ágyasokat vesz fel, kún ruhát ölt, szakált nevel, s a kúnok, mint anyjáróli rokonai a templomokat dulni kezdik.

E közben érkezik meg 1278-ban a pápa követe Fülöp, firmai püspök. A békétlenek és király közt kiegyenlítést kísért. IV. László ellen egyházi átokhoz folyamodik, s annyira vitte az ügyet, hogy 1279 jun. 23-ára hongyülés lőn hirdetve, hol a felsereglett kúnok szétszórását keresztül vitték, s a polgári kormányzatnak, jobb irányt adtak.

Erre az egyházi ügy rendezése jött napirendre, Budára azon év szeptemberére zsinatot hirdetnek, hol Miklós prepostot leteszik, az esztergomi ersekséget Lodomér váradi püspök személyében oly határozott elsőbbségi jogok mellett tölték be, hogy a primási méltóság, mint a magyar egyház elismert egyedüli feje, Lodomérban jelenik meg először ¹⁾.

Azonban, a zsinat folyta alatt, a meghasonlott kedélyű király jobb érzése felett a kúnok befolyása erőt vesz. A zsinatot eloszlatja, a papokat szétszórja, a pápai legatust elfogatja, s megakará öletni.

A dolgok ily kétes fordultával az eddig még mind békés békétlenek, forradalmi térre lépnek, ha szabad a hon érdekében fölkeltekre e bélyeget nyomni, a királyt elfogják, őrizet alá vetik, s őrizet végett Loránd vajda kezébe adják ²⁾. Szomorító porkalásbág, merész vállalat, hazafias elszántság vajdánk részéről. Ott ült tehát IV. László, mint a pápa és nemzet foglya, s csak is a siciliai király hosszas közbenjárására, mint ipjáera kapá vissza szabadságát.

A különben sok nemes hajlammal felruházott, s nemes

¹⁾ Magy. Sajtó 1857. 295. sz.

²⁾ Engel, Geschichte I. 13. II. Abth. 159. Fejér, Cod. V. III. 129.

hajlamai uralma alatt szép jellemmel bíró IV. László, megtisztulva lépett újlág trónára, mit a nagylelkűségénél, s királyához ragaszkodásánál fogva vezetett magyar nemzet, újra bizalmával övedzett körül.

László e ragaszkodás viszonzására maga lépett a javítások terére. Egy sereg szentadományozást látunk e korszakból Magyarországon, ¹⁾ azt látunk Erdélyben, melyek közül egy párt szabad legyen megemlitenünk. Ilyen az, hogy Sztmargit meszesi monostora apátja, István kérésére, Erzsébet királyné, 1281-ben, a Zilahról járó jövedelme egy ötödét, mit III. Béla neje, Anna királyné ajándékozott volt a monostornak, újlág adományozza ²⁾. Maga IV. László király 1282-ban a fejérvári püspökségnek, Péter püspök azon kérésére, hogy megyéje a százok ellenséges üldözése, s háborus idők miatt elnéptelenedett, s még mind nem akar népesedni: IV. László, tekintve a püspök egyéb szolgálatai közt azt, hogy legközelebb-ről is némely Szamosmenti rablóvárak megvívásában s lerontásában tevékeny részt vett, a IV. Béla által felállított zászlósurasági szabadalmakat az ezután telepedőkre is kiterjesztette ³⁾; honnan e szabadalmak a későbbi jószágokra is kiterjedtek. A kolosmonostori apátság irányában azon figyelemmel volt, hogy 1283-ban két falvának, melyek egyike, Kájántó, maig is alapítványi jószág, határait kijáratá; mely oklevélben Kolozsvár mellett fekvő Szt. Mihálytelke, Szomordok, Macskás, Budatelke, mint nemesek által lakott falvak, már említettnek ⁴⁾.

Ily nemes foglalkozások közt veszi IV. László király a hirt, hogy a Moldvában maradt kúnok, kiket a Magyarhonba telepedettek is segíthettek, felkeltek, s Erdélyen át Magyarhon felé tartanak. László, ki mint egy Alcibiades, ha vést látott, elveté a kéjpohárt, fegyvert ragad, csatára száll.

A nyomuló kúnok, Erdélyben a fenebb látott hatalmas Loránd vajdát ⁵⁾ találták, ki addig is, míg a király, ki 1282

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 28. 35. 80. 89.

²⁾ Fejér. Cod. dipl. V. III. 94.

³⁾ Benkő, Milkovia II. 211. Fejér, Cod. dipl. V. III. 118.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 153.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 121.

aug. végén Csanádról indult ¹⁾, megérkezett, őket fentartani igyekezett. A király és vajda lelkesült serge csak hamar egyesül, és Oldamur kún herceget Kolozsvártól nem messze, a Mezőségeen, a Hadostó mellett megtámadják ²⁾. A félóra hosszát nyuló, czegeinek is nevezett tó partja oldalain rémitő vérontás lesz. A nyilazásban jártas kúnok, a lankás oldalakon nyilait igen nagy sikerrel forgaták; de az öreg történészek szerint, a kereszténység istene a pogány nyilakra záport bocsátott: a nyilhurak elveszték rugékonyságukat, s a magyar sereg a kúnokat tönkre tette ³⁾. A király is szépen harczolt, főleg Loránd hatalmas példája lelkesíté a székelyeket, a mesés eredetű Miczbán György és testvérei is jeles részt vettek ⁴⁾, végre is a kúnok vagy a csatamezőn veszttek, vagy fogságra jutottak, vagy futásban kerestek menedéket ⁵⁾.

A megmenekült kúnok boszujokat tovább forralták; egyesültek szövetségeseikkel a nogai tatárokkal, kik akkor a Fekete-tenger északi felén laktak ⁶⁾, s őket hazánkra vezették. E tatárság 1284-ben jelent meg Erdély határain. Mint vihar futják be Erdélyt, hirtelen mindent feldolnak, felégetnek; s csak az ország szívében sikerült őket szerencséjével megtámadhatni.

A tatárok épen a Toroczkó feletti vár ostromával voltak elfoglalva. Toroczkai Venczel alvajda benne volt családjával. A tatárok tüzes nyilait oly mérgesen szórák a várba, hogy már a bevévés sem vala messze. E szorult helyzetben a nem rég e tájra telepített székelyek a tatárokat körülfogák, szétverék, a várat felszabadíták, vagy ezer foglyot elvettek. S e felszabadítás jutalmául Toroczkai Venczel Toroczkó várát, mely

¹⁾ Új magyar Muzeum 1854 VIII. füz.

²⁾ E tavat ma Hodos vagy czegei tónak nevezik. Thuróczinál Hod, Bonfínnál Hodod. L. Fejér, V. III. 275. 279. 353.

³⁾ Thuróczi Chronica P. II. Cap. 78. et 355. 410.

⁴⁾ Miczbán és hét fiáról a regét I. Kővári Történeti Regék 136. I. E csatáért Rath falut kapják Ungmegyében. Hon és Külföld 1847. I. 6. sz. Fejér, V. III. 249.

⁵⁾ Bonfinii Rer. Hung. Decad. II. Libro. 9.

⁶⁾ A nogai tatárok akkori székhelye határát, lásd Historischer Atlas v. Constant Desjardines Wien. 4. I.

később Székelykő nevet kapott, az aranyosszéki székelyek oltalmába adta, Aranyos-székhez csatolák¹⁾.

E veszteségre a tatárok más évben, 1285-ban, még nagyobb számmal önték el hazánkat. Erdélyen keresztül Magyarhonba, egész Pestig nyomultak. Ott a király egy sereggel, melyet Andronikus görög császár is szaporított, elejökbe áll, őket mint mindig most is szerencsésen szétveri. A futó tatárság Erdélyen vonult vissza, a nép itt is reájok ütött, előbb Szászrégen, később Tarkónél Gyergyóban verik meg, s elszedik zsákmányaikat. Késő győzelem, mert nagy dulást vittek vala véghez; Beszterczét annyira felprédálták, hogy a király a vám kétharmada elengedésével kívánt lakosai nyomorán segíteni²⁾. E sors érte Kolozsmonostort is, hol mit a tatárok ott hagytak, a földeket, a szomszédok veszik el, s az elő került szerzeteseknek vissza adni sokáig vonakodtak³⁾.

A kedélye által vezetett király a letelepedett kunok mellé még új idegeneket telepít, egy sereg tatárt a bérohantakból, kiket új magyaroknak, neugoroknak: nevezett elszorodrsát ezek között lelte fel, nejét Izabellát, a sicíliai király leányát, másodsor is eltaszítá, s most nem kolosztorba, hanem börtönbe zárátá.

A haza, mely a kihalni akaró Árpádháztól általa még sarjat remélt, kicsapongásai ellen határozottan fellépett. S midőn nejéhez téríteni így sem bírnák, az Árpádház még egy fenlévő

¹⁾ Torczkóvára ez ajándékozását legelőbb Mikola L. ismeretes genealogiai munkájában (33 lap.) hozta fel; de évszám nélkül. Hogy T. Venczel 1290 tájt vajda volt, s hogy ő e várban berekedése s innen lett megmentetése következtében adja e várat az aranyosszékieknek, arról egy oklevél töredéket birunk. (Szeredai, Not. Archiv. vet. Alb. 29. l. Nemz. Társ. 1832. I. 400.) De csak is a várat, úgy, hogy közösen birják, míg az Aranyos mellett laknak (tehát még megtelepedésök némileg bizonytalan.) Hogy a vár birtoklásáról le nem mondott, az idézett oklevél vége, mely fájdalom elveszett, gyaníttatja; de egy 1516-beli új donatio nyilván mutatja, hogy a vár valódi földes urának magát tartá a család. (Okl. Nemz. Társ. 1832. I. 407. l. Erre mutat III. Andr. 1291. oklevele, melyben ez áll: Turuchon Castrum scilicet commune cum provincialibus. (Fejér, Cod. dipl. VI. l. 150. l.) Mi egyszersmind bizonyítja, hogy a Toroczkaik vár 1272–92 közt kellett hogy kezökre jöjjön.

²⁾ Teutsch, Geschichte d. Siebeb. Sachsenb. I. 80. l.

³⁾ Okl. Szegedi, Synopsis vitae reg. 356. l.

sarját, Ándrás herceget hívák Árpád trónára. A herceg be is indult, de utjában elfogják, s mint fogoly Austriába jut.

A szegény nemzet hazafias aggodalmai IV. Márton pápát is megindíták. 1287 márt. 12-én átír a királynak, s a fentebbiek orvoslását sürgeti ¹⁾; ír az esztergomi erseknek is, meghagyja, hogy az ártatlan királynét minden áron kiszabadítani igyekezzenek ²⁾. Az ersek a pápa levelét Péter erdélyi püspökkel, azon melléklettel közlé, hogy miután ők Budán a főrendekkel meghatározták, miszerint a királyné javait részére bántatlanul kezeltesék, munkáljon a püspök is oda, hogy Beszterczevidék jövedelme és adója a királynénak szolgáltatódjék ³⁾: Péter püspök e nézetet nem csak teljesen osztá, hanem maga is egyike lón a felkelt papság főnökeinek. Árbóczot, kún főembert két unokájával, s az idegenek közül kinevezett erdélyi vajdát, Moyst megfogatá, fogságra vetteté ⁴⁾.

Mint két éles kard állott tehát újra a hon és király egymással szemben. A pápa meghagyá, hogy ha másképp nem lehet, kereszthatat predikálva is kiverjék a király pogány kegyenczeit, a tatárokat, saracénokat és neugurokat ⁵⁾. A dolgok ily állásában IV. László jobb érzése ismét föltámad, maga áll a nemzet élére, fegyvert ragad, Erdélyen át kiüzi őket. 1288 jun. 8-án Tordán van, – hol ugyanekkor az erdélyi nemesség közgyűlést tart, hol többek közt, László alvajda és ülnökei, a Loránd vajda rendeletére, Mikola fiai Kemény és Jánostól Gyerővásárhelyt, Zentelkét, Sztánát, a püspökség javain elkövetett károsításért, azok megtérítéseig, lefoglaljak – ⁶⁾, oct. 27-én IV. László Brassóban van ⁷⁾; s mint egy oklevele

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 355.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 361. 63.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 420.

⁴⁾ Okl. Szeredai, Episcop. Trans. 29. I. Fejér, Cod. dipl. V. III. 454.

⁵⁾ E hadjárat a Magyarhonban maradt tatárok, törökvallást követő saracénok vagy izmaeliták, s a kereszténynyé lett s pogányságra vissza hajolt kúnok vagy neugurok ellen kelt fel. Jerney, Útazása I. 278. sat. I. Figyelmet érdemel azon megjegyzése is, hogy az akkor Bánságba telepítettek nevét, Jerney nem Romani hanem Komani-nak olvassa. Útazása I. 104. I.

⁶⁾ Kelt Tordán, mint a keresztes barátok villájában. Fejér, Cod. dipl. V. III. 435.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 409.

mondja, a titkon elmenekült magyarhoni kúnok után egész a tatárok földeig nyomult ¹⁾).

Az események e fordulata, úgy látszik a királyt egyidőre visszaadta magának s nemzetének. Az ellene felkelt papoknak megengedett. Péter erdélyi püspöknek is javait, melyeket kegyenczei elfogatásáért elvették nyilvánított, 1289-ben visszaadta ²⁾). A most települt aranyosszékieknek kiváltságlevelet ada ki, mit eddig nem birtak, melyben a tatárok ellenébeni harczolásuk mellett, a kúnok ellen tett jószólgálatukat is mint érdemet hozza fel, s a tért, mit apja, V. István király nekik adott, okmánynyal biztosítá ³⁾). Ugyan e föld szomszédában Gerend-Kereszturt, Örkét, s tán Gyérest, Gerendi Miklósnak adományozá, a ki az erdélyi nemességgel a fellázadt Szepesség ellen vitézül harczolt mellette ⁴⁾).

És László király még sem okult, kéjlegéseit még sem feledheté, csaknem háremet nyitott, mi a pápát és nemzetet oda ingerlé, hogy ellene keltének fel keresztthadat. Menedéket ismét az idegeneknél keresett; ismét a neugurok, kúnok, saraizenok, zsidók oltalmába veté magát. S mikor így vesződnék vele a nemzet, az ég büntető keze vegyült a tragoedia folytatásába. A mint Biharmegyében, Körösszegnél, kegyeltjei táborában volna, egyik eltaszított ágyosa, Edua rokonai, Árbócz, Turtul és Kemenche a király sátrába rontanak, s az években még fiatal, de a kicsapongásokban kimerült királyt, 1290 jul. 10-én meggyilkolák.

37. §.

III. Endre király. (1290–1301.)

Mikor kún László király megöletett, nem volt az Árpád-házból egy férfi is a hazában; életben is már csak egy van, kit

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 410.

²⁾ Okl. Szeredai, Episcop. Trans. 29.

³⁾ Okl. Az eredetijét láthatni a kolosmonostori Conv. levéltárában Kolosvárt. Kiadva I. Fejér, Cod. dipl. V. III. 452. Székely nemzet constit. 19–12.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III, 457.

felebb mint trónkövetelőt látánk, Endre herceg, II. Endre király unokája.

Endre herceg, mint felebb említők, akarata ellenére Bécsbe jutott, ott tartatott; s midőn egy alkalommal Albert ausztr. hercegnek egy diszkuszióban utána lovagolni nem akar, nagyobbak tartván magát: klastromba záratott, ott élt nyomorultan ¹⁾. Megüresedvén a trón, a magyarok rögtön utána küldének, elhozzák, s tizenhatalcz napra előde halála után, nejjével együtt megkoronázzák.

Alig ült be, trónkövetelők jelenkeztek. Először is egy ál András állt elő, ki magát IV. László testvérének adá ki.

Második volt Martell Károly, V. István leányának fia, sici-
ciliai király fiu, kit a pápa pártfogolt.

Nagyobbszerű volt mindeniknél Ausztria trónkövetelése, melynek érvényesítésére majd egész Németország munkált ²⁾. Azonban III. Endre, mi reményében meg nem csalá, a magyarnemzet karjaiba veti magát. A virágzó szép telet hadi készültre fordítja. Bejárja a hont, Erdélybe is eljő, 1291 jan. 22-én Fülpsön a Mezőségen látjuk átvonulni, mártius elején Gyulafejérvártt, hol épen a szászok által leégetett kathedrale fedelezéséhez készültek ³⁾, hon-gyűlést tart ⁴⁾, márt. 21-én már Győrben van; ily sebes intézkedései által hadat gyűjt, serget visz Ausztriára, Bécs külvárosait felégeti, s a követelésnek egyidőre végét vetett.

III. Endre említett benn járása, Erdélyre nézt nevezetes emlékeket hagyott fen. Az általa Fejérvártt tartott gyűlés első ismeretes hongyűlésünk. Látszik, hogy a nemzet alkotmányos befolyása már a törvényhozás terére bocsáttatott. E gyűlés Erdély politikai igazgatási reformját tűzvéen céljául, mint egy oklevél mondja, arra a nemesek, szászok és székelyeken kívül az oláhok is meg voltak hiva ⁵⁾; gyűléseztek, s tanácskozásaik

¹⁾ Engels, Geschichte I. B. II. Abth. 171. l.

²⁾ Új magyar Muzeum 1854. VIII. füzet.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. I. 47–48. 161. 180.

⁴⁾ Memoria Episcopat et Ep. Trans. XIV. lap.

⁵⁾ L. az oklevelet Siebenb. Rechtsgeschichte v. Fried. Schuller. Herman. 1854. 207–211. l. Eredetie fejérv. kápt. Miscel. cist 3. fasc 3. n. 8.

eredményeül 1291 márt. 8-áról egy kiváltság levelet ad ki ¹⁾, melyben eddigi jogait magyarázólag, a nemesek szászok és egyháziak jogait jóváhagyván, többek közt megígéri, hogy a méltóságokat, hivatalokat, várakat csak nemesekre bizza, kivéve az alcancellárságot, melyet a fejérvári káptalan kezében hagy, minthogy elejétől fogva az folytatta; de megígérteti magának, hogy ha foglaló jön a hazára, mellette állanak, s zsold mellett a hazán kívül is kövessék őt; a király és királyné városai azon jogáról sem feledkezett el, mely szerint azok felett a nemesek nem biráskodhattak; meghagyja továbbá, hogy az oly tornyok és várak; melyek ártalom tekintetéből vannak építve, lerontassanak; s hogy az oly várakat, melyeket egyes hatalmaskodók foglaltak volna el, visszavegyék; hogy a zászlós-urak és nemesek minden évben egyszer Fejérvárra gyűlésbe jöjjenek. E kiváltságlevéllel különösen a szászoknak kívánt kedvezni, hogy őket mint német eredetű népet, Albert herczeg követelései ellenében magához édesítse. Ezen tömeges kedvezmények mellett, a hazában szerteszélyel telepedett idegeneknek sem mulatá el jóakarátát tanusítani. Azok igényelt kiváltságait is újra kiadá.

Ilyenben részesült Torda, akkor inkább szász, most tös-gökeres magyarváros, melynek lakosai III. Endrének panaszolván, miképp szabadalmi okmányaikat a tatárok elégeték: III. Endre, a jelen volt főurak támogatására, Tordának 1291-ben oly kiváltságokat tesz papirra, melyeket a város mind e napig élvez. Ugyanis azon szabadalmakba helyezvén, melyekkel a dézsi, széki és kolozsi bányász polgárok (hospites) birtak, a vajdák alól saját birájok alá rendeli; ez oklevelen alapszik a tordai héti vásár, mely ma is az okmány értelmében pénteken delutántól szombaton estig tart; ezen kívül, hogy népe szaporodjék, a Tordahasadékon tul egy erdőt adományoz, mely akkor királyerdeje, most város erdeje név alatt ismeretes, s melyhez Aranyos-szék is igényt formálván, egész napjainkig feles törvénycikkre, apró véres összeütközésekre adott alkalmat ²⁾.

Hasonló kedvezésben részesült Toroczko, akkor német

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. I. 118.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. I. 105. 1.

most hasonlóan teljesen magyar város; ugyancsak 1291-ben, egy oklevélben, felemlítvén miképp népe Austria Eisen-wurzel nevü vidékéről a vasbányászat folytatására jött be, s szabadalmaikat a tatárok elégeték: szombaton tartandó héti vásár mellett, őket is saját birájok, s általuk választandó község-tanács alá rendelve, azon szabadalmak élvezésére jogosítja, melyet az ausztriai bányavárosok élveznek ¹⁾).

A német elemnek hozott e kedvezmények mellett, a székelyeket sem feledé. A pár tized előtt Aranyosszékre telepedett, s kiváltságokat nyert kézdi székelyek kérésére, őket az általok betelepített terület birtokában, 1291-ben, nem csak megerősíté, de egyszersmind Aranyosszék eddigi bizonytalan területét, határát megalapítá ²⁾).

Hogy, mint egyik oklevelében mondá, Erdélyt ismét régi virágzásába hozza, az egyesek és testületek minden megsértett vagy megingatott jogait régi erejébe kívánta vissza állítani. A fejérvári püspökségnek alig volt már mit kérnie, ennek is 1291 régi szabadalmait, s zászlós uraságát megújítja ³⁾).

A fejérvári káptalant Maros-Koppánd, és oda közel feküdt Ivánkateleke birtokában, mint a mely falukat nem rég Mikud bán után kaptak volt–megerősítette ⁴⁾).

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. 1. 120. Toroczkóról I. Erdély Ritkaságai 161. l.

²⁾ Az említett oklevél (L. hiányosan Fejér, Cod. dipl. VI. 1. 150. l. Hiánytalanabbul, Székely nemzet constitutioi 30–37.) harmincz falut számlál elő, azonban csak is 22. falu jött le időnkre. Ezek közül az akkori neven a következő 13 hivatik: Felvincz, Örményes, Hidas, Domboru, Mohács, Kercsed, Bágyon, Kövend, Csegez, Polyán, Kocsárd, Földvár és Csákó; a következő most is fennálló 9 helység: Rákos, Alsó- és Felső-Szt.-Mihályfalva, Harasztos, Inakfalva, Mészkö, Singfalva, Várfalva, és Veresmart akkor oly neven jönnek elő, melyeket e falvak közt kiosztani már nem tudunk. A fenn maradt 8 faluból a toroczkai és tordai vár ma pusztá rom; Pardéj, Kerekegyház, Felegyház, részint Torda városba, részint határába olvadt vagy elpusztult; Füzeg, mely ma Füged, később Tordamegyéhez lón csatolva; kettő elenyészett, s ezek egyike Bogát, melynek határa most is e neven nevezetve, ott terül a Tordanyedi országot balján, s a legsajátságosabb birtoklás folyt rajta, mit később emlitendünk.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. I. 88. 149.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. VI. 1. 163.

A testületek mellett, megemlítjük Ugrin (Ugron) mestert, kit azon panaszára, hogy tőle Fogaras és Szombathely erőszakosan elvételét, a két hely birtokába visszahelyezé¹⁾.

Mind ezen kedvezmények mellett is, III. Endre trónja igen ingadozó lábon állt: a pápa nem szünt meg ellene tovább is működni, s midőn az általa megkoronázott Martell Károly 1296-ban meghalt, két éves fiát, Robert Károlyt koronáztatá künn meg magyar királynak. Nevelé bajait az, hogy a főnemesség, mire támaszkodott, egyre féktelenkedett: Erdélyben a rablólovagok zsákmánylásában maga Loránd vajdánk is részt vesz, úgy hogy a király e miatt 1296-ban keményen megfenyíti²⁾. Annyira állt a vagyonbátorság, hogy Kolosmonostor, az 1285-i tatárjárás alkalmából a szomszéd hatalmasok által elfoglalt jószágait, sehogy sem vala képes visszakapni. III. Endrének (1296) Henrik apát sürgetésére, a javak viszaszerzésére királyi biztost kelle beküldenie³⁾.

III. Endre, hogy a bajokon segítsen, az országgyűléseket folyvást tartja Magyarországon, de mind ez oly keveset használ, hogy 1298-ban azon gondolatra jött, hogy a tágos Rákos mezejét választva ki helyül, oly országgyűlést hijjon össze, melyben ne csak a főbbek s a hatalmaskodók vegyenek részt, hanem képviselők által a középrend is megjelenhessék. Meg lön e gyűlésre hiva Erdély, köztük a szászok is, s nagyszerű intézkedések jövének létre⁴⁾. Így történhetett meg, hogy a lovagrablók ellen kemény határozatok keltek, s törvénnyé lett, hogy várat, mit eddig mindenki szabadon épített, ezentul csak a király engedelmével lehessen építeni, mi által a rablóvárak tovább szaporodásának szerencsés gát vettetett.

Erdély feletti további gondoskodásait nem ismerjük. Loránd vajda úgy látszik nádor lett, legalább egy Loránd, mint ilyen kezd megjelenni; s itt 1299-ben már Bors Györgyét látjuk a vajdai méltóságban. Püspökünk, Péter még annyit nyer tőle, hogy az egri püspökség hatalmaskodásai ellen, ez évről,

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. I. 118.

²⁾ Oklevél. Huszti Vajvodae Ms 1296-ra.

³⁾ Okl. Szegedi, Synops. 356.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. IV. II. 130. VII. V. 502. I.

egy oklevelet kap, melyben Máramarost, mint elfoglaltat, az erdélyi püspökség kormányára alá vissza adja ¹⁾).

Hasonló sok oldalú s a haza csende és rendje megalapítására tervezett intézkvényei közepet érkezik meg a pápa legátusa, hogy őt trónából kitegye, s helyébe Robert Károlyt, a gyermeket, István király leánya, a Sicilliába férjesült Mária unokáját helyezze be; de III. Endre fegyverrel üze ki országából.

Illy férfias magatartás közben, a mérgezőstől hosszas félelem gyanújával évé sokáig falatait; végtére is késére játszott méreg által halt el, 1301 jan. 14-én.

III. Endre Árpád családja férfi vérének utolsó csepjét is sirba vitte: Árpád hazáját, trónját, iszonyu pártküzdelmek örvénye közt hagyá itt.

Erdélyben egy vajda maradt tőle, Opor László, kit a reá következett trónkövetlési zavarokban történetünk legórjásibb jellemi közé látandunk fejele.

Benne halt ki az Árpádház, mely Magyarhont alapítá, s mely alatt négy századon át e nemzet azon kor nagyhatalmaságai közt folyvást fényben ragyogott.

¹⁾ Oklevél Pray, Annal. reg. Hung. 366. Szeredai, Episcop, Trans. 33. Fejér, VI. II. 493. 287.